

Asia: VN/28472/2023

Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle kansainvälisestä yhteistoiminnasta eräiden rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanossa annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Lausunnonantajia pyydetään lausumaanluonnoksesta hallituksen esitykseksi. Lausunnossa pyydetään tarkastelemaan keskeisiä ehdotuksia, toteuttamisvaihtoehtoja, vaikutuksia, säätämisyjärjestysperusteluja sekä pykälehdotuksia ja niiden perusteluja.

Kansainvälisestä yhteistoiminnasta vapausrangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain (21/1987) mukaan vieraan valtion tuomioistuimen määräämä vapaudenmenetystä tarkoittava seuraamus ja menettämisseuraamus voidaan panna täytäntöön Suomessa, samoin kuin vieraassa valtiossa rangaistukseen tuomitsematta jätetylle määrätty tahdosta riippumaton psykiatrinen sairaalahoito (1 §). Nykyisen lain soveltamisala rajoittuu siten tilanteisiin, joissa on kyse vapausrangaistuksen, menettämisseuraamuksen tai tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoitoseuraamuksen täytäntöönpanon siirtämisestä.

Esityksessä lakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että Suomen viranomaisille annettaisiin lain nojalla toimivalta siirtää myös vieraassa valtiossa määrätyn kuolemanrangaistuksen täytäntöönpano ja muuntaa kuolemanrangaistus Suomessa täytäntöön pantavaksi vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi.

Kuolemanrangaistusta ei siis voida nykyisen lainsäädännön nojalla Suomessa muuntaa täällä täytäntöön pantavaksi seuraamukseksi kuten vapausrangaistukseksi, vaan edellytyksenä tuomion täytäntöönpanolle Suomessa tällaisessa tilanteessa on, että tuomion antanut valtio muuntaa sen ensin Suomen lainsäädännön tunnistamaksi vapausrangaistukseksi, minkä jälkeen edellä tarkoitettu kansallinen lainsäädäntö voi soveltua.

Nykyistä lainsäädäntöä ei esityksen mukaan voida pitää rikosvastuun tehokkaan ja oikeudenmukaisen toteutumisen kannalta tarkoituksenmukaisena, koska se voi harvinaisissa tapauksissa johtaa siihen, että kuolemanrangaistukseen tuomittu Suomen kansalainen tai Suomessa kotipaikkansa omaava henkilö, joka pakoilee rangaistuksen täytäntöönpanoa, välttyy kokonaan

rangaistukselta, kun toisessa valtiossa määrättyä kuolemanrangaistusta ei voida muuntaa Suomen lainsäädännön mukaiseksi seuraamukseksi eikä henkilöä palauttaa tuomiovaltioon. Tämä voi toisaalta olla seuraus siitä, että vieras valtio ei suostu muuntamaan kuolemanrangaistusta vapausrangaistukseksi, toisaalta valtioiden väliseen yhteydenpitoon liittyvistä haasteista.

Esityksen tavoitteet voidaan periaatteessa pitää perusteltuina rikosvastuun toteutumisen kannalta, vaikka muutokset koskisivat käytännössä hyvin poikkeuksellisia ja harvinaisia tapauksia. Sitä vastoin voidaan nähdäkseni kyseenalaistaa, toteutuisivatko esitetyt tavoitteet käytännössä. Käytännössä suurin muutos olisi, että rangaistuksen täytäntöönpano ei enää edellyttäisi tuomitun kuolemanrangaistuksen muuntamista vapausrangaistukseksi tuomiovaltion toimesta. Ylipäänsä voidaan kysyä, olisiko sellainen valtio, joka ei nykyisen lain mukaan olisi suostuvainen muuntamaan kuolemanrangaistusta vapausrangaistukseksi kuitenkin suostuvainen riittävään yhteistyöhön ja tietojenvaihtoon Suomen viranomaisten kanssa rangaistuksen saattamiseksi täytäntöönpantavaksi Suomessa. Seuraamuksen määränneen valtion pyyntö tai suostumus olisi myös edelleen edellytyksenä kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanon siirrolle ja muuntamiselle. Tässäkin voidaan kysyä, olisiko sellainen valtio, joka ei suostuisi muuntamaan kuolemanrangaistusta vapausrangaistukseksi kuitenkin valmis suostumaan täytäntöönpanon siirtoon ja muuntamiseen.

Yhteistyöhön liittyvät haasteet eivät myöskään välttämättä vähenisi ehdotettujen muutosten myötä, koska yhteydenpitoa ja tietojenvaihtoa edellytettäisiin edelleen. Rangaistuksen täytäntöönpanon edellytyksenä olisi lain 3 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan ensinäkään edelleen, että teko, josta seuraamus on määrätty, on tai olisi Suomessa vastaavissa olosuhteissa tehtynä Suomen lain mukaan rikos (kaksoisrangaistavuus). Kaksoisrangaistavuutta olisi tässä yhteydessä arvioitava in abstracto, ts. riittävää olisi, että teko tai tekotyyppi olisi myös Suomen lain mukaan rikos vastaavissa olosuhteissa (HE 81/1986 s. 9). Vaatimuksena ei siten olisi, että teosta voitaisiin myös faktisesti tuomita rangaistus Suomen oikeusjärjestelmän mukaan esim. sen johdosta, että syyteoikeus teosta ei ole vanhentunut. Sitä vastoin tekoa ei voitaisi pitää Suomen lain mukaan rangaistavana, mikäli tekoa Suomessa vastaavissa olosuhteissa tehtynä olisi pidettävänä esim. oikeutettuna hätävarjeluna tai pakkotilatekona. Samoin esim. tahallisuusarviointiin vaikuttavat seikat olisi pystyttävä arvioimaan. Joka tapauksessa teon faktisten olosuhteiden selvittäminen kaksoisrangaistavuuden arvioimiseksi edellyttäisi edelleen tiivistä yhteydenpitoa ja tietojenvaihtoa Suomen ja tuomiovaltion välillä. Kaksoisrangaistavuuden arvioiminen edellyttäisi käytännössä myös, että tapauksen tosiseikkoja ja tuomitun syyllisyyttä olisi ainakin jollain tasolla voitava sisällöllisesti arvioida uudelleen, lain 9 b §:n kiellosta huolimatta.

Esityksessä ei erikseen käsitellä sitä, että lain 3 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan kaksoisrangaistavuutta ei edellytetä, mikäli kyse on rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä annetun lain (1286/2003) 3 §:ssä tarkoitettu teko. Kyse on ns. ”listarikoksista”, joiden osalta kaksoisrangaistavuuden vaatimusta ei saa tutkia. Nämä poikkeukset kaksoisrangaistavuuden vaatimuksesta liittyvät kuitenkin ainoastaan EU-jäsenvaltioiden väliseen rikosoikeudelliseen yhteistyöhön, kun taas kansainvälisestä yhteistoiminnasta vapausrangaistusten täytäntöönpanossa annettu laki koskee Suomen ja muiden valtioiden välistä yhteistyötä yleisesti. Listarikoksia koskeva poikkeus lisättiin lakiin eurooppalaista pidätysmääräystä koskevan puitepäätöksen kansallisen implementoinnin yhteydessä ja koskee

tilanteita, joissa toisen jäsenvaltion luovuttamispyyntö koskee vapausrangaistuksen täytäntöönpanoa ja luovutettavaksi pyydetty on Suomen kansalainen tai Suomessa pysyvästi asuva henkilö, joka haluaa suorittaa kyseisen vapausrangaistuksen Suomessa (HE 88/2003 s. 67). Tämän jälkeen unionissa on kuitenkin annettu erillinen puitepäätos 2008/909/JHA vapausrangaistusten ja vapauden menetyksen käsittävien toimenpiteiden täytäntöönpanemisesta EU:ssa, joka on niin ikään implementoitu Suomen lainsäädäntöön. Näin ollen voidaan kyseenalaistaa, onko ”listarikoksia” koskevalle poikkeukselle ylipäänsä enää tarve kansainvälisestä yhteistoiminnasta vapausrangaistusten täytäntöönpanossa annetussa laissa. Joka tapauksessa lakia olisi syytä muuttaa niin, että poikkeus koskisi ainoastaan Suomen ja muiden EU-jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä.

Yhteydenpito ja tietojenvaihto olisi edelleen tarpeen myös sen selvittämiseksi, voidaanko tuomiovaltiossa käytyä oikeudenkäyntiä pitää oikeudenmukaisena. Tämä vaatimus ei ilmene selkeästi nykyisestä lainsäädännöstä (vrt. ns. yleisen oikeusapulain (4/1994) 12 §), mutta esityksen mukaan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta on käytännössä kuitenkin arvioitu. (s. 6 ja 11). Huomioiden, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus on edellytys myös EU-jäsenvaltioiden väliselle yhteistyölle, taso ei voine ainakaan olla alhaisempi, mitä tulee Suomen ja kolmansien maiden väliseen yhteistyöhön. Näin ollen Suomen viranomaiset voisivat edelleen joutua arvioimaan sellaisia oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyviä edellytyksiä, kuten itsekriminointisuoja ja oikeus avustajaan. Vaikka lain 9 b §:n mukaan seuraamuksen muuntamista koskevassa asiassa ei saa tutkia, onko tuomittu syyllistynyt siihen rikokseen, josta seuraamus on määrätty vieraassa valtiossa, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin arvioiminen saattaisi kuitenkin tarkoittaa, että tuomioistuini voisi ainakin osittain joutua ottamaan kantaa myös tuomitun syyllisyyteen ja tapauksen tosiseikkoihin.

Kuolemantuomion muuntamiselle edellytettäisiin lain 3 §:n 2 momentin mukaan, että tuomittu on Suomen kansalainen tai että hänellä on kotipaikka Suomessa. Lisäksi tuomittu tulee suostua seuraamuksen täytäntöönpanoon Suomessa. Vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi muunnettu kuolemanrangaistus voitaisiin kuitenkin panna täytäntöön Suomessa ilman tuomitun suostumusta, jos tuomittu Suomeen pakenemalla tai muuten Suomessa karttaa seuraamuksen täytäntöönpanoa tai täytäntöönpanon jatkamista. Nähdäkseni nämä edellytykset eivät samalla tavalla sovi yhteen kuolemanrangaistuksen muuntamisen kanssa, kuin vapaudenmenetystä koskevan seuraamuksen täytäntöönpanon. Ensinäkin tuomitun suostumuksen edellyttäminen implikoi, että tuomitulla on valinnanvaraa sen suhteen, suorittaako hän rangaistuksen Suomessa vai tuomiovaltiossa. Tällaista valinnanvaraa tuomitulla ei kuitenkaan käytännössä ole, kun kyse on tuomitusta kuolemanrangaistuksesta. Tuomittu ei luonnollisesti halua missään tapauksessa suorittaa rangaistustaan tuomiovaltiossa, eikä häntä myöskään voida perustuslain 9 §:n 4 momentin mukaan johdosta karkottaa, luovuttaa tai palauttaa tuomiovaltioon. Kuolemaan tuomitun henkilön osalta on lisäksi täysin luonnollista, että hän pyrkii pakenemaan ja karttamaan seuraamuksen täytäntöönpanoa. Käytännössä lain 3 §:n 2 momentin mukaiset edellytykset olisivat siten merkityksettömiä, mitä tulee kuolemanrangaistuksen muuntamiseen, koska tuomitun suostumusta ei faktisesti voida edellyttää, eikä myöskään sitä, että tuomittu ei pyrkisi pakenemaan taikka karttamaan seuraamuksen täytäntöönpanoa.

Koska kuolemanrangaistuksen osalta on kyse Suomen oikeusjärjestelmälle vieraasta seuraamuksesta, seuraamusta olisi ehdotetun lain 9 §:n mukaan muunnettava Suomen laissa vastaavasta rikoksesta säädetyksi vankeusrangaistukseksi. Luonnoksessa ei kuitenkaan lähemmin käsitellä sitä, miten tällaista muuntamista olisi käytännössä suoritettava. Vaatimus ”laissa vastaavasta rikoksesta säädetyistä vankeusrangaistuksista” ei välttämättä anna kysymykseen kovin paljon opastusta, koska kuolemanrangaistus voidaan eri valtioissa tuomita varsin erityyppisistä rikoksista. Helpoin esimerkki lienee murha, josta ainoa mahdollinen rangaistus Suomen lain mukaan on elinkautinen vankeus. Murhasta tuomittu kuolemanrangaistus voitaisiin näin ollen todennäköisesti muuntaa elinkautiseksi vankeudeksi. Arviointi vaikeutuu kuitenkin, jos kyse on esim. raiskauksesta tai huumausainerikoksesta tuomitusta kuolemanrangaistuksesta. Rangaistusasteikot ovat tällöin huomattavan laajoja, jolloin arviointi myös vaikeutuu huomattavasti. Käytännössä seuraamuksen muuntaminen vankeusrangaistukseksi vastaavasta rikoksesta säädetyin rangaistusasteikon sisällä edellyttäneen myös, että asian tosiseikkoihin ainakin jollain tasolla otetaan kantaa, jolloin saatetaan myös joutua arvioimaan tuomitun syyllisyyttä lain 9 b §:n vastaisesti. Tätä asiaa olisi mielestäni arvioitava perusteellisemmin asian jatkovalmistelussa.

Dan Helenius
Helsingin yliopisto